

О.С. ПЕТРИКІВА, М.В. ЦЕБЕРМАН

*Харківський державний технічний університет
будівництва та архітектури*

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті розглянуто теоретичні аспекти організації споживчого кредиту. Проаналізовано останні дослідження провідних українських економістів та фінансистів, досвід іноземних банків у цій сфері кредитування. За останні роки в економіці України відбувається поступове зростання обсягів банківських кредитів, у тому числі наданих фізичним особам, але поряд із цим виникло багато проблемних моментів в організації споживчого кредитування, які розглядаються у даній статті. Також зроблено аналіз ринку споживчого кредитування в Україні, розглянуто поняття та принцип побудови скорингової системи при видачі споживчого кредиту та перспективи розвитку цього виду позики в майбутньому.

Ключові слова: кредит, споживчий кредит, кредитна політика, відсоткова ставка, облікова ставка, кредитний ризик.

Вступ

Протягом останніх двох років в економіці України відбувається поступове відновлення обсягів банківських кредитів, у тому числі наданих фізичним особам, тобто з кожним роком кредитування набуває все більшої актуальності. Пов'язано це з тим, що суспільство прагне ефективно розвиватися, функціонувати, а без розвитку банківської сфери, насамперед споживчого кредитування, неможливо підвищити життєвий рівень всіх верств населення [9].

Особливо актуально це питання стоїть перед молодим поколінням, для проживання якому відразу хотілося б мати власне житло та можливість його обладнати. Кажучи про це, мають на увазі не предмети розкоші,

а елементарні засоби для існування, необхідні у сучасному господарстві як молодим сім'ям, так і іншим верствам населення. Ідеться про квартиру, телевізор, меблі, холодильник та інші речі тривалого користування, які вкрай необхідні людині для існування в суспільстві [7]. Якщо ми хочемо побудувати багату і високорозвинену країну, то це можливо лише за тієї умови, що кожен член нашого суспільства житиме в добробуті. Цю проблему в деякій мірі можна розв'язати за допомогою такого банківського продукту як споживчий кредит [1].

Але на сучасному етапі більшість населення України не може дозволити купувати такі товари за рахунок поточних доходів. У цих умовах актуальність набуває вироблення концепції розвитку споживчого кредитування в Україні в умовах відродження кредитних послуг.

Вивчення системи споживчих кредитів та активна робота банків у галузі обслуговування фізичних осіб є необхідною умовою зміцнення ресурсної бази, розширення ринків їх успішної конкурентної боротьби з небанківськими фінансово-кредитними організаціями. При цьому мова повинна йти не тільки про вдосконалення техніки кредитування і розширення видів кредитних послуг, але й про вироблення цілого комплексу нових принципів організації споживчого кредитування, удосконалення системи електронних платежів, розширення мережі автоматів, уніфікацію кредитних карток, їх акцептування у будь-яких терміналах незалежно від банку емітента.

Проблемам споживчого кредитування присвячені наукові праці О.І. Барановського, О.В. Васюренко, Г.М. Гамидова, В.В. Корнеєва, А.В. Соколової. Також ці проблеми досліджені в роботах вітчизняних вчених та зарубіжних економістів: В.К. Мамутов, І.Г. Брітченко, Н.С. Меджибовська, А. Улановський, Д. Гриньков, М.І. Савлук, Б. Едвардс, Ж. Матук, Е. Рід, П. Роуз, М. Шульте, К.-Д. Якоб та ін.

Постановка задачі. Головною ідеєю статті є аналіз організації споживчого кредитування в комерційних банках України, розгляд їх кредитної політики, дослідження умов та проблем організації кредитування фізичних осіб. Тому **метою даної статті** є розкриття сутності функціонування системи споживчого кредитування, визначення проблем і перспектив розвитку цього виду кредиту в Україні.

Результати

Останніми роками відбувалося зростання не лише абсолютних величин кредитів, наданих банками фізичним особам, а й питомої ваги споживчих кредитів у загальній сумі банківських кредитів, але разом з тим слід зазначити, що вітчизняні банки зіткнулися з проблемою неповернення населенням отриманих кредитів. Ця проблема є однією з головних, вона підкреслює актуальність розробки методик оцінки кредитоспроможності фізичних осіб і ризику банків при споживчому кредитуванні. Динаміку темпів росту наданих споживчих кредитів можна простежити в табл. 1 [10].

Таблиця 1

Кредити домашнім господарствам
за цільовим спрямуванням у розрізі валют

Показники	Грудень 2010		Січень 2011	
	залишки на кінець періоду, млрд. грн.	зміна у річному обчисленні, %	залишки на кінець періоду, млрд. грн.	зміна у річному обчисленні, %
Усього	209,54	-13,1	208,67	-11,7
Споживчі кредити	122,94	-10,3	122,95	-8,5
гривня	52,48	0,6	53,31	3,8
долар США	67,03	-17,1	66,19	-16,3
євро	1,87	-26,5	1,91	-20,8
інші валюти	1,56	6,1	1,54	6,7
Кредити на нерухомість	81,95	-17,0	81,37	-16,0
гривня	9,84	-15,4	9,78	-13,0
долар США	69,05	-16,9	68,53	-16,2
євро	1,09	-29,6	1,12	-24,1
інші валюти	1,97	-22,1	1,94	-20,9
Інші кредити	4,64	-13,1	4,34	-13,3

Починаючи з 2008 року починається стрімке зростання споживчого кредитування, яке відбувалося навіть в умовах фінансової нестабільності, коли банки змінювали умови кредитування майже щомісяця. Але поступово, починаючи з 2009 року, обсяги кредитів почали зменшуватися. Кре-

дити, надані домашнім господарствам депозитними корпораціями (банками), на кінець січня 2011 року становили 209 млрд. грн., а темп їх приросту становив – 11,7% у річному обчисленні порівняно з – 13,1% на кінець грудня. Темпи приросту споживчих кредитів становили – 8,5% у річному обчисленні, у національній валюті 3,8% у річному обчисленні, в доларах США – 16,3% у річному обчисленні. Темпи приросту кредитів на нерухомість становили – 16,0% у річному обчисленні, у тому числі в доларах США – 16,2% у річному обчисленні [10].

Необхідною передумовою надання будь-якого кредиту є аналіз кредитоспроможності позичальника. Останнім часом українські банки застосовують кредитний скоринг, що стає все популярнішим, хоча зарубіжні банки застосовують його досить давно й досить ефективно. Скоринг являє собою математичну або статистичну модель, за допомогою якої банк визначає, наскільки велика ймовірність, що даний потенційний позичальник поверне кредит у встановлений строк. Розробці методик щодо організації споживчого кредитування присвячені дослідження О. Черняка, О. Терещенка, А. Камінського та інших авторів [4].

Серед українських банків одразу з'явилися бажані застосувати неадаптовані західні інструменти зменшення кредитних ризиків, проте актуальною залишається проблема формалізованої оцінки факторів кредитування в умовах економічної невизначеності.

Скорингові системи вже запроваджені такими банківськими установами: «Дельта Банк», «Райффайзен Банк Аваль», «ЮніКредіт Банк», «Родовід Банк», «Альфа Банк», банк «Фінанси та Кредит», «УкрСиббанк», «VAB Банк», «OTP Bank», «Home Credit Bank» [8].

Одним із можливих способів оцінки кредитоспроможності позичальника є метод рейтингової оцінки кредитоспроможності позичальника. Для цього банк отримує від позичальника такі первинні дані: вік позичальника, стаж роботи, розмір заробітної плати, комунальні та квартирні витрати, плата за користування автостоянкою, за користування кабельним телебаченням, інформацію про депозитні рахунки, сімейний стан, наявність кредитної історії, наявність власної нерухомості.

Наступним кроком є рейтингова оцінка позичальника, тобто розглядаються доходи та витрати позичальника-фізичної особи, визначається

узагальнений показник фінансового стану позичальника з урахуванням вагомості (коефіцієнт платоспроможності, платоспроможності сім'ї та ін.), потім підраховують суму балів. За цією методикою запропонована така рейтингова шкала, яка розроблена для умов нашого середовища і широко застосовується банками України, за якою можна віднести позичальника до будь-якого класу: якщо позичальник набрав менше 15 балів, то його відносять до класу Д; якщо від 15-20 – до класу Г; якщо від 20-25 – до класу В; якщо від 25-30 – до класу Б, а якщо понад 30 балів – до класу А [6].

Вперше техніка кредитного скорингу була запропонована американським економістом Д. Дюраном у 1941 році. Для підбору позичальників за споживчим кредитом Дюран стверджував, що виведена ним формула може допомогти кредитному працівнику легко й швидко оцінити якість звичайного претендента на кредит [5].

Д. Дюран виявив групу факторів, що дозволяють, на його думку, з достатньою достовірністю визначити ступінь кредитного ризику при отриманні споживчого кредиту. Він використовував такі коефіцієнти при нарахуванні балів [6]:

- вік: 0,01 за кожен рік більше 20 років (максимум 0,03);
- стать: жіноча – 0,4, чоловіча – 0;
- термін проживання: 0,042 за кожен рік проживання в даній місцевості (максимум 0,42);
- професія: 0,55 за професію з низьким ризиком, 0 – за професію з високим ризиком, 0,16 – для інших професій;
- робота в галузі: 0,21 – підприємства загального користування, державні установи, банки та брокерські фірми;
- зайнятість: 0,059 за кожен рік роботи на даному підприємстві (максимум 0,59);
- фінансові показники: 0,45 – за наявність банківського рахунку, 0,53 – за володіння нерухомістю, 0,19 – за наявності полісу страхування життя.

Використовуючи ці коефіцієнти, Д. Дюран визначив межу, яка поділяє позичальників з високою та низькою якістю, – 1,25 бала. Клієнт-фізична особа, який набрав більше 1,25 бала, може бути віднесений до групи ймовірного ризику, а той, котрий набрав менше 1,25 бала – небажаний для банку [6].

У сучасній зарубіжній банківській практиці у процесі побудови скоринг-систем найчастіше, крім вищезазначених, враховуються такі характеристики клієнта: кількість дітей, сімейний стан, дохід, наявність телефону, строк співробітництва з банком. Але трапляються такі випадки, коли закладення тієї чи іншої характеристики в скоринг регулюється державою. Так, наприклад, у США комерційним банкам заборонено використовувати таку характеристику, як стать. Вітчизняні комерційні банки цю характеристику використовують; вона навіть є досить поширеною, оскільки є показовою (аналіз показує, що в середньому жінки розраховуються за кредит краще, ніж чоловіки) [13].

Метод скорингу дозволяє провести експрес-аналіз заявки на кредит дуже швидко у присутності клієнта. У французьких банках клієнт, що попросив споживчий кредит, заповнивши таку анкету, може отримати відповідь про надання чи відмову у видачі кредиту протягом кількох хвилин. Широке розповсюдження техніки кредитного скорингу для виявлення та оцінки ризиків в споживчому кредитуванні пояснюється наявністю великої кількості однотипних позичальників у цій сфері.

У розвинутих країнах, зокрема в США, діють спеціальні юридичні норми і правила, що регулюють використання споживчих кредитів. Кредитори не мають права дискримінувати потенційних позичальників: за расовими, релігійними ознаками, національністю, сімейним станом, статтю (якщо відповідають основним критеріям відносно кредитних ризиків). Однак кредит може отримати тільки громадянин певної країни. Аналіз кредитоспроможності клієнта передуює укладанню з ним кредитного договору і дає змогу виявити фактори ризику, які здатні привести до непогашення виданого банком кредиту в обумовлений строк, і оцінити ймовірність своєчасного повернення кредиту. Визначення кредитоспроможності клієнта є невід'ємною частиною роботи банку з визначення можливості надання кредиту. Під аналізом кредитоспроможності позичальника розуміють оцінку банком позичальника з погляду можливості й доцільності надання йому кредиту, визначення ймовірності повернення згідно з кредитним договором. Аналіз кредитоспроможності клієнта дає змогу банку своєчасно утрутившись у справи боржника вберегти його від банкрутства, а за неможливості цього — оперативно призупинити кредитування. Отже, скоринг — це сучасна ефек-

тивна технологія для кредитних рішень. Розробка скорингової моделі — процес сумісний, багатокроковий та ітеративний. Для розробки хорошої статистичної моделі необхідні «чисті», якісні дані. Для експертної моделі досвідчені співробітники кредитного відділу повинні, використовуючи свій досвід і знання, визначити ключові чинники, що описують кредитні ризики, і на основі спеціальних методик дати кількісну оцінку ступенів важливості того або іншого чинника [12].

Успішна діяльність банку багато в чому залежить від обраної стратегії управління ризиками. Метою процесу управління банківськими ризиками є обмеження або мінімізація їх, оскільки повністю уникнути ризиків неможливо. Для досягнення успіхів у сфері споживчого кредитування, банкам потрібно створювати та розвивати системи управління ризиками, за допомогою яких керівництво банку зможе виявити, оцінити та взяти під контроль той чи інший ризик.

Основними проблемними моментами у сфері споживчого кредитування слід визначити майже повну відсутність законодавчої бази кредитного процесу, недосконалу організацію споживчого кредитування в банках України та високі процентні ставки за кредитами. Саме в умовах кризи банки змушені були шукати додаткові джерела доходів. Тому, виходом для них стало підвищення процентних ставок за отриманими фізичними особами кредитами, що робилося, як правило, в односторонньому порядку. За даними НБУ, наприкінці 2008 року ставки за раніше отриманими позиками в іноземній валюті виросли на 3%, до 16-18%, а в гривні — на 5%, до 22-24%. Така політика банків викликала масове невдоволення клієнтів, що призвело до прийняття Верховною радою закону № 661 – VI, що забороняє банкам в односторонньому порядку змінювати умови укладених з клієнтами договорів, зокрема збільшувати розмір процентної ставки за кредитами або зменшувати його в депозитах (крім вкладів до запитання). Відповідні поправки були внесені до ст. 55 закону «Про банки і банківську діяльність» та ст. 1056-1 і 1061 Цивільного кодексу. Аналогічна заборона була поширена і на кредитні спілки та ломбарди (закон № 3524-1 від 21 січня 2010 року) [2]. Облікову ставку з 12 серпня 2009 року було встановлено в розмірі 10,25% річних, з 8 червня 2010 року її розмір було зменшено – до 9,5% річних, проте через місяць її розмір зменшено

ще на один відсоток, а з 10 серпня 2010 року НБУ знизив розмір облікової ставки з 8,5% до 7,75% річних, що є дійсною і на сьогоднішній день [11].

Банкіри дуже стурбовані втратою можливості впливати на кредитні ставки, адже ця заборона зв'язує їм руки. Натомість очевидний позитивний ефект від заборони відчули позичальники, які тепер можуть бути впевнені, що чергової хвилі підвищення процентних ставок не слід чекати. Динаміку зміни процентних ставок за споживчим кредитуванням за листопад 2010 – січень 2011 рр. можна простежити в табл. 2 [10].

Таблиця 2

Процентні ставки за споживчими кредитами, %

Валюта	листопад 2010 р.	грудень 2010 р.	січень 2011 р.	лютий 2011 р.
Гривня	27,03	27,31	26,36	12,92
долар США	11,81	15,74	13,34	9,97
Євро	19,66	19,72	16,48	9,34

У лютому 2011 року процентні ставки за споживчими кредитами, наданими протягом місяця, в гривнях знизилися з 26,36% до 12,92%, в доларах США – з 13,34%, (січень 2010 р.) до 9,97%, а в євро – з 16,48% до 9,34%.

Отже, банки повинні розробити нові механізми, що дозволили б адаптувати ставки за кредитами. Можна запропонувати впровадження плаваючої ставки, розмір якої буде переглядатися щомісячно і буде прив'язаний до депозитної ставки. Встановлення плаваючих ставок за кредитами є звичайною практикою для іноземних банків, а фіксована ставка, одного разу встановлена в договорі, залишається незмінною. Отже, у цьому випадку у позичальників є вибір при підписанні кредитного договору на користь фіксованої або плаваючої ставки [2].

Для більш ефективного функціонування сфери споживчого кредитування з боку держави необхідно приділити увагу розробці механізму державної підтримки банків (сьогодні понад 20 банків України проблемні в плані своєї діяльності, але НБУ може взяти під свою опіку лише 7-8 банків), вдосконалення законодавчої бази щодо організації саме кредитного процесу (НБУ повинен розробити положення або інструкцію, яка б регулювала кредитні відносини) [3].

Необхідність кредитування населення на споживчі потреби обумовлюється перш за все миттєвим задоволенням споживчих потреб широкого кола споживачів, що в свою чергу сприяє згладжуванню соціальної нерівноваги суспільства. В даний момент Україна шукає оптимальні шляхи виходу з фінансової кризи, основними причинами якої були тягар зовнішнього боргу, великий дефіцит рахунку поточних операцій та слабкість банківського сектора. Надання позик фізичним особам без належного аналізу їхньої кредитоспроможності – одна з причин, що призвела до проблем неповернення населенням отриманих кредитів, а отже, і до ослаблення банківської інфраструктури в цілому. Тому впровадження таких заходів, як внесення змін в існуючу систему гарантування, розробка планів екстреного фінансування є основними заходами по налагодженню справ у банківському секторі, в тому числі і для відновлення системи споживчого кредитування [3].

Висновки

Підводячи підсумок, можна сказати, що споживче кредитування є невід'ємною ланкою банківської системи, а тому налагодження справ у цій сфері (підвищення довіри до банківських структур, зниження ставок за споживчим кредитом) буде сприяти «оздоровленню» усієї банківської системи України. Завданням вітчизняних банків є вдосконалення внутрішнього кредитного ризик-менеджменту, а мотивацією слугує підвищення конкуренції, але для цього держава повинна здійснити ряд заходів щодо вирішення неузгоджених та проблемних питань на законодавчому, загальноекономічному та інформаційному рівнях.

Комерційні банки України повинні зосередитись на вдосконаленні внутрішньобанківських процесів та скорингових процедур, які помітно спростять оцінку потенційного позичальника під час надання банком споживчого кредиту. Останнім часом банки стикаються здебільшого з важко контрольованими зовнішніми ризиками. Саме для таких ризиків потрібно створювати особливі системи безпеки, вартість яких дуже висока. З розвитком ринкових відносин та ускладненням банківських операцій співвідношення між зазначеними групами ризиків змінюється. Настає момент, коли створювати системи управління основними фінансовими та функціональними ризиками виправдано й доцільно, а згодом ці дії перетворюються на необ-

хідні. Для вітчизняної банківської системи такий момент уже настав [12].

Отже, застосування комерційними банками України системи скорингу в процесі надання споживчого кредиту покращить їх результати та відкриє перед банками нові горизонти.

Література

1. Римар, С. Споживчий кредит – підвищення життєвого рівня споживачів [Текст] / С. Римар // *Банківська справа*. – 2010. – № 4. – С.16-20.
2. Губарь, О. Кредитні ставки ідуть у вільне плавання [Текст] / О. Губарь // *Коммерсант*. – 2010. – № 3. – С. 15-20.
3. Дубницький, В. Споживче кредитування та перспективи його розвитку в Україні [Текст] / В. Дубницький, Р. Лісна, К. Кузьміна // *Коммерсант*. – 2009. – № 10. – С. 8-13.
4. Камінський, А.Б. Моделювання фінансових ризиків [Текст]: монографія / А.Б. Камінський. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2006. – 306 с.
5. Ковалев, А. Оцінка кредитних ризиків [Текст] / А. Ковалев // *Фінансовий директор*. – 2007. – № 6. – С. 80-86.
6. Крістіогло, Г.М. Використання скорингових моделей в умовах невідомості та ризику споживчого кредитування [Текст] / Г. М. Крістіогло // *Формування ринкових відносин в Україні*. – 2007. – № 7 (74). – С. 86-90.
7. Круглик, С. Створення позитивного іміджу банківської системи в умовах кризи [Текст] / С. Круглик, О. Єременко // *Вісник НБУ*. – 2009. – № 2. – С. 50-54.
8. Пернарівський, О.В. Оцінка кредитоспроможності позичальника [Текст] / О.В. Пернарівський // *Фінанси України*. – 2008. – № 1. – С. 19-23.
9. Харламов, П. Как и у кого оформит кредитку во время кризиса [Текст] / П. Харламов // *Деньги*. – 2009. – № 1. – С. 17-19.
10. Кредити та депозити домашніх господарств на січень 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua/Statist/elbul.htm>. – 30.04.2011 р.
11. Облікова ставка НБУ знижена за місяць на 1 відсоток – до 8,5%: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://svetzakona.com/publikatsiyi/25-oblikova-stavka-nbu-znyzhena-zamisyats-na-1-vidsotok.html>. – 30.04.2011 р.
12. Кириченко, О. Управління ризиками у сфері банківського споживчого кредитування [Текст] / О. Кириченко, Л. Патерікіна // *Банківська справа*. – 2008. – №6. – С. 15-27.

Надійшла до редакції 3.04.2011

Рецензент: д-р екон. наук, проф. **О.С. Іванілов**, Харківський державний технічний університет будівництва та архітектури, Харків.

ОСОБЕННОСТИ ОРГАНИЗАЦИИ ПОТРЕБИТЕЛЬСКОГО КРЕДИТА: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ

О.С. Петрыкива, М.В. Цеberman

В статье рассмотрены теоретические аспекты организации потребительского кредита. Проанализированы последние исследования ведущих украинских экономистов и финансистов, опыт иностранных банков в этой сфере кредитования. За последние годы в экономике Украины происходит постепенный рост объемов банковских кредитов, в том числе предоставленных физическим лицам, но одновременно с этим возникло много проблемных моментов в организации потребительского кредитования, которые детально рассматриваются в данной статье. Также сделан анализ рынка потребительского кредитования в Украине, рассмотрены понятия и принцип построения скоринговой системы при выдаче потребительского кредита и перспективы развития этого вида ссуды в будущем.

Ключевые слова: кредит, потребительский кредит, кредитная политика, процентная ставка, учетная ставка, кредитный риск.

FEATURES OF ORGANIZATION OF CONSUMER CREDITING: PROBLEMS AND PROSPECTS

O.S. Petrikyva, M.V. Tseberman

The theoretical aspects of consumer credit, organization of the consumer crediting, are considered in the article. The last researches of the leading Ukrainian economists and financiers, and experience of foreign banks, are analysed in this sphere of crediting. In the last few years there is gradual growth of volumes of bank credits in the economy of Ukraine, including given physical persons, but next to it there were many problem moments in organizations of the consumer crediting, which are in detail examined in this article. Also the analysis of consumer lending market in Ukraine, the notion and principle of the scoring system when issuing consumer credit and prospects of this type of loan in the future.

Keywords: credit, consumer credit, credit policy, interest rate, registration rate, credit risk.

Петриківа Ольга Станіславівна – канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри «Фінанси та кредит», Харківський державний технічний університет будівництва та архітектури, Харків, e-mail: mograb_o@mail.ru.

Цеberman Марина Вікторівна – студентка кафедри «Фінанси та кредит», Харківський державний технічний університет будівництва та архітектури, Харків, e-mail: marinkatseberman@mail.ru.